

УДК 373.2.015.3:159.937

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.32>

Пономаренко Т. О., Кузіна О. Т.

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ФЕНОМЕН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається одна з актуальних проблем сучасної вітчизняної дошкільної освіти – формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Акцентується на важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку дитини, формування її пізнавальної активності, що зумовлює успішну соціалізацію, адаптацію до умов швидко змінюваного суспільства. Визначається теоретико-методичне обґрунтування досліджуваної проблеми. На основі визначення теоретико-методичних основ дослідження здійснюється уточнення змісту понять “активність”, “пізнавальна активність”, “пізнавальна потреба”, “пізнавальна діяльність”, “пізнавальний інтерес”, які доповнюють одне одного та допомагають розкрити сутність, особливості основного поняття дослідження – “пізнавальна активність дітей дошкільного віку”. Уточнено сутність зазначеного поняття як якості особистості, яка формується, розвивається на основі пізнавальної потреби дітей у різних видах діяльності, зумовлює засвоєння дітьми соціального досвіду, накопиченого людством, цільного уявлення про довкілля, способів діяльності та актуалізується як пізнавальна діяльність. На засадах аналізу результатів низки досліджень окреслюються показники рівня та особливостей розвитку досліджуваної якості, зокрема: інтерес до змісту й самого процесу діяльності, прагнення засвоїти інформацію про довкілля та оволодіти певними способами діяльності, мобілізація морально-вольових зусиль для досягнення мети пізнавальної діяльності, емоційне ставлення до довкілля (захоплення, розчарування, подив, тобто різноманіття емоційних станів, зумовлених компонентами навколишнього середовища), ініціативність, оригінальність. Розроблено зміст анкетування як одного з методів наукового дослідження, використаного на констатувальному етапі дослідження. На засадах узагальнення результатів анкетування підтверджено актуальність досліджуваної проблеми (майже половина майбутніх фахівців дошкільної освіти має таке розуміння сутності досліджуваного поняття, яке не зовсім або зовсім не відповідає його науковому визначенню; значна кількість студенток визначає рівень розвитку власної здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку як не зовсім достатній або недостатній). Визначено напрями подальшого наукового вивчення проблеми дослідження, якими є психолого-педагогічний супровід формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку та підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування якості, що аналізується.

Ключові слова: активність, пізнавальна активність, пізнавальна активність дітей дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, пізнавальна потреба, пізнавальна діяльність, пізнавальний інтерес, допитливість, цікавість.

Сучасний підхід до побудови освітнього процесу в закладі дошкільної освіти ґрунтується на усвідомленні важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Сучасна вітчизняна дошкільна освіта функціонує в особливих умовах глобалізації та інформатизації суспільства. Тож фахівцям дошкільної освіти необхідно здійснювати педагогічний супровід, використання якого зумовлює розвиток особистості, здатної адекватно сприймати, аналізувати, об’єктивно оцінювати різноманітну інформацію, бути творчою, комунікативною, здатною до критичного мислення. Становлення цих якостей безпосередньо залежить від рівня розвитку пізнавальної активності.

Результати вивчення різних аспектів проблеми пізнавальної активності відображено в низці досліджень таких авторів, як О. Запорожець, Б. Єсіпов, І. Лернер, В. Лозова, М. Махмутов, С. Рубінштейн, О. Савченко, Т. Шамова, Г. Щукіна та інші. Зокрема, визначено, що активність зумовлюється потребами в діяльності (С. Рубінштейн). Доведено залежність розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку від особливостей їх контактів із довкіллям (Д. Годовікова, О. Запорожець, М. Лісіна). Окреслено концептуальні ідеї формування пізнавальної активності в дітей дошкільного віку (О. Кононко, В. Котирло, М. Лісіна, С. Ладивір, В. Мухіна, М. Поддяков та інші вчені). Розроблено теоретичні положення стосовно структури пізнавальної активності (О. Брежнева, В. Котирло, С. Ладивір, О. Матюшкін, Т. Ткачук та інші науковці). Визначено ефективні форми й методи формування пізнавальної діяльності в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Е. Карпова, М. Машовець та інші автори).

З огляду на зазначене результати аналізу теорії та практики цих аспектів освіти дітей дошкільного віку дають змогу констатувати наявність теоретичних і методичних основ для подальшого вивчення проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Метою статті є визначення актуальності проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку, окреслення теоретико-методичних засад досліджуваної проблеми, уточнення основних понять дослідження, здійснення аналізу результатів анкетування майбутніх фахівців дошкільної освіти стосовно розуміння ними сутності основного поняття дослідження та визначення власного рівня розвитку здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з метою уточнення понятійного апарату дослідження здійснено характеристику наукових підходів до розуміння сутності понять “активність” і “пізнавальна активність” як категорій, що допомагають глибше дослідити зміст основного поняття нашої роботи “пізнавальна активність дітей дошкільного віку”.

Активність – поняття широке, багатомірне. Як риса особистості активність постійно змінюється, що ускладнює її характеристику. Активність не є вродженою рисою особистості, вона являє собою умову пізнання, а отже, формується та розвивається у процесі діяльності людини.

Згідно з формулюванням, наведеним у філософському словнику, активність – це одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що відображає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових і творчих зусиль на реалізацію загальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів [13].

У психологічній словниковій літературі термін “активність” визначається в такий спосіб: а) загальна характеристика живих істот, їхня власна динаміка, джерело перетворення або підтримання ними життєво значущих зв'язків із навколишнім світом; активність притаманна живій істоті, це її здатність до самостійного реагування; б) властивість темпераменту, що визначається силою, з якою людина впливає на ситуацію та долає перешкоди на шляху до поставленої мети [7].

У роботах Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Леонтьєва активність суб'єкта розглядається як єдина система суспільно-предметної діяльності, що включає як зовнішню, матеріальну, так і внутрішню, психічну діяльність. Активність визначається С. Рубінштейном як специфічна для людини форма діяльності, спрямована на свідому перебудову світу.

На засадах вищезазначеного поняття “активність” ми визначаємо як характеристику готовності суб'єкта до інтенсивної діяльності.

Згідно з визначенням, наведеним у “Психологічному словнику” за редакцією Н. Побірченко, поняття “активність пізнавальна” розглядається як вид психічної активності людини, що проявляється у формах мимовільної уваги, цікавості, допитливості, творчості [7].

У працях Г. Костюка пізнавальна активність дитини дошкільного віку (психологічний аспект) розглядається як активна діяльність суб'єкта, характерною ознакою якого є дієве ставлення самої дитини до середовища [1].

Часто пізнавальна активність визначається науковцями (наприклад, Т. Ткачук [11]) як “інтелектуальна активність” або як мислительна діяльність, що розгортається у своєрідних умовах та є інтегральною властивістю деякої гіпотетичної системи, основними компонентами якої є інтелектуальні (загальні розумові здібності) та неінтелектуальні (насамперед мотиваційні) фактори розумового розвитку дошкільника.

З огляду на постійне уточнення та поглиблення сутності поняття “пізнавальна активність” у філософській і психолого-педагогічній літературі вважаємо за доцільне визначити зміст цієї категорії як спрямовану потребу в мислительній активності (діяльності) у процесі пізнання.

На засадах аналізу результатів досліджень таких авторів, як С. Ладивір [3], В. Суржанська [10], Т. Ткачук [11] та інші, у психолого-педагогічній літературі визначаються ознаки та форми прояву пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Так, її ознаками є потреба, “спрага” знань, прагнення зрозуміти явища, що вивчаються; наявність стійкого інтересу до пізнання; готовність до активного пізнання; оволодіння прийомами пізнавальної розумової діяльності тощо. Своєю чергою формами прояву пізнавальної активності дітей дошкільного віку є допитливість, самостійність, інтерес, відповідальність, ініціатива, сумлінність, оригінальність, енергійність, інтенсивність, оптимальність.

Доведено, що пізнавальна активність супроводжує будь-яку самостійну дію; це фактично готовність (здатність і прагнення) до енергійного, ініціативного володіння знаннями, докладання вольових зусиль. Джерелом пізнавальної активності дошкільників є пізнавальна потреба.

В. Суржанська стверджує, що пізнавальна потреба забезпечує формування цілісного уявлення про навколишній світ і характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, її ініціативою, інтересом, самостійністю та оригінальністю [10].

Науковці С. Кулачківська [2], С. Ладивір [4], Т. Ткачук [11], І. Товкач [12] часто ототожнюють цікавість і допитливість. З'ясуємо сутність зазначених понять. Так, цікавість – це елементарна стадія вибіркового ставлення, що зумовлена тільки зовнішніми обставинами, скоріше несподіваного характеру, які привертають увагу дитини та є початковим поштовхом для актуалізації пізнавального інтересу.

Допитливість психологи розглядають як пізнавальну потребу, яка є внутрішнім джерелом пізнавальної активності індивіда (зовнішніми джерелами є потреби соціального характеру); як один із рівнів розвитку пізнавальних почуттів. Так, С. Ладивір стверджує, що викликана емоціями допитливість, як рушійна сила спрямованості інтересів дитини до пізнання навколишнього світу, стає суттєвим фактором формування пізнавальної активності лише в тому разі, коли у своєму розвитку вона поєднується з оволодінням дитиною способами цілеспрямованого пізнання [4].

У педагогіці вважається, що пізнавальна діяльність та активність мотивуються внутрішніми пізнавальними інтересами. Отже, вагомим складовою частиною пізнавальної активності є пізнавальний інтерес. Інтерес – це важлива психічна властивість людини, яка визначає спрямованість усіх психічних процесів, вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності.

У сучасній філософській літературі інтерес розглядається як діалектична єдність об'єктивного та суб'єктивного. Інтерес із позиції психології – це ставлення особи до чогось як до цінного для неї, привабливого;

емоційний та інтелектуальний потяг до чогось; емоція позитивного знаку, пов'язана з прагненням дізнатися, здобути нові знання; емоція, яка викликає активність, енергію, шліфує ясність і логічність думки. Інтерес – це не що інше, як активне пізнавальне ставлення людини до навколишнього світу. Інтерес зумовлений впливом на людину навколишньої дійсності, тобто має соціальний характер.

У педагогіці розрізняють якісні етапи розвитку інтересу. Перший етап – зацікавленість: вважається найелементарнішим інтересом, що за певних ситуацій оволодіває дітьми, проте в разі зміни ситуації швидко зникає. Другий етап – допитливість: характеризується прагненням проникнути за межі побаченого, розширити свої знання, дістати відповіді на запитання. Третій етап – пізнавальний інтерес: пов'язаний із намаганням самостійно розв'язати проблемні питання. Четвертий етап – теоретичний інтерес: характеризується спрямованістю не лише на глибоке й міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей та опанування теоретичних основ, а й на застосування їх на практиці.

Пізнавальний інтерес є важливим стимулом пізнавальної активності суб'єкта, що реалізується у вигляді цілеспрямованої пізнавальної діяльності особистості.

На засадах аналізу результатів досліджень таких науковців, як С. Ладивір [4], Т. Ткачук [11], І. Товкач [12], можна класифікувати показники пізнавального інтересу на три групи: показники інтелектуальної активності, показники емоційних проявів, показники вольових проявів.

Показниками інтелектуальної активності дітей дошкільного віку є: запитання дитини, звернені до вихователя; прагнення дошкільника за власним бажанням брати участь у різних видах діяльності; активне оперування набутими знаннями, уміннями й навичками; прагнення поділитися з оточуючими новою інформацією, отриманою з різних джерел за межами закладу дошкільної освіти.

Показниками емоційних проявів є переживання дітьми дошкільного віку гніву, страху, обурення радості, смутку, натхнення, задоволення.

Показниками вольових проявів дітей дошкільного віку, регулятивними процесами, які виражені в особливостях протікання пізнавальної діяльності, є зосередженість уваги, застосування різних способів для вирішення складного завдання; прагнення до завершеності дій; вільний, самостійний вибір діяльності.

Пізнавальна діяльність – це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети. У “Сучасному тлумачному психологічному словнику” В. Шапара вказано на зв'язок активності з діяльністю та окреслено основні її характеристики: зумовленість дій, що виконуються, специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо в момент дії; довільність – зумовленість наявною метою суб'єкта; надситуативність – вихід на межі початкової мети; значну стійкість діяльності щодо прийнятої мети [15].

Розглянуті нами дефініції доповнюють одна одну, розкривають сутність і специфіку пізнавальної активності. Отже, з огляду на наведене, вважаємо за доцільне визначити поняття “пізнавальна активність” як пізнавальну діяльність суб'єкта, зумовлену прагненням досягти позитивного результату в набуванні знань про довкілля, певного соціального досвіду.

У психолого-педагогічній літературі трактування поняття “пізнавальна активність дітей дошкільного віку” є досить різноплановим. Так, С. Ладивір розглядає його як якісну ознаку діяльності дитини, властивість її особистості, стан її готовності до пізнавальної діяльності [3].

За В. Лозовою, пізнавальна активність – це власна активна діяльність дитини в оволодінні знаннями [5].

Г. Стадник вказує на спорідненість пізнавальної активності дітей дошкільного віку з допитливістю, у якій відбивається потреба в нових знаннях та їх цілеспрямований пошук, що здійснюється в зовнішньому (план дій) і внутрішньому (мислительному) планах [9].

Л. Маркіна розглядає пізнавальну активність не лише як діяльнісний стан суб'єкта, а й як якість цієї діяльності, у якій виявляється особистість із її ставленням до змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої етично-вольові зусилля на досягнення освітньо-пізнавальних цілей [6].

Для визначення змісту основного поняття нашого дослідження – “пізнавальна активність дітей дошкільного віку” – ми дотримувалися думки про те, що в багатьох трактовках цього поняття, як стверджує Т. Шамова [14], автори здійснюють однобічний підхід до його аналізу: пізнавальна активність розглядається або як діяльність, або як риса особистості у відриві від діяльності. Використання ж їх у діалектичній єдності дає можливість сформулювати єдиний погляд на сутність пізнавальної активності.

При цьому ми поділяємо думку Т. Садової та А. Рудакової стосовно того, що пізнавальна активність визначається як стан, що передує діяльності та породжує її; як міра діяльності; як риса, якість особистості; як умова розвитку та результат виховання [8].

Тож на основі узагальнення результатів вищезазначених досліджень вважаємо за доцільне визначити основне поняття “пізнавальна активність дітей дошкільного віку” як якість особистості, що формується, розвивається на основі пізнавальної потреби дітей у різних видах діяльності, зумовлює засвоєння дітьми соціального досвіду, накопиченого людством, цілісного уявлення про довкілля, способів діяльності та актуалізується як пізнавальна діяльність.

На засадах аналізу результатів досліджень С. Ладивір [3], Т. Шамової [14] як показники рівня та особливостей розвитку досліджуваної якості вважаємо правомірним визначити такі:

- інтерес до змісту й самого процесу діяльності;

- прагнення засвоїти інформацію про довкілля та оволодіти певними способами діяльності;
- мобілізацію морально-вольових зусиль для досягнення мети пізнавальної діяльності;
- емоційне ставлення до довкілля (захоплення, розчарування, подив, тобто різноманіття емоційних станів, зумовлених компонентами навколишнього середовища);
- ініціативність;
- оригінальність.

На констатувальному етапі дослідження було проведено анкетування студенток-магістранток спеціальності “Дошкільна освіта” (денної та заочної форми навчання, усього 28 осіб). В анкеті ставилися такі запитання:

1. У чому, на Ваш погляд, полягає сутність поняття “пізнавальна активність дітей дошкільного віку”?

2. Чи притаманна Вам така професійна якість, як “здатність до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку”?

3. Який рівень розвитку здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку Вам притаманний: достатній, не зовсім достатній, недостатній (необхідне підкреслити)?

Відповіді на перше запитання анкети було узагальнено у три групи: такі, що відповідають науковому визначенню змісту поняття; такі, що не зовсім відповідають науковому визначенню змісту поняття; такі, що не відповідають науковому визначенню змісту поняття. До тих, що відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття, віднесено відповіді, у яких називаються основні якісні характеристики пізнавальної активності: “потреба”, “прагнення” (готовність) і “діяльна спрямованість”. До тих, що не зовсім відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття, віднесені відповіді, у яких називається одна з його основних характеристик, – “потреба”, “прагнення” (готовність) або “діяльна спрямованість”. До тих, що не відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття, віднесені відповіді, у яких не визначається жодна з основних якісних характеристик досліджуваної якості (“потреба”, “прагнення” (готовність) або “діяльна спрямованість”), а також тавтологічні відповіді з повторенням одних і тих же близьких за змістом слів.

На перше запитання анкети (“У чому, на Ваш погляд, полягає сутність поняття «пізнавальна активність дітей дошкільного віку»?”) було виявлено 16 відповідей (57%), що відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття. Наведемо приклади цих відповідей: “Це готовність, прагнення, прояв інтересу дитини дошкільного віку до навколишнього світу, яка виявляється в пізнавальній діяльності”; “Це активація сил дитини дошкільного віку на досягнення цілей пізнавальної діяльності, прояв інтересу дитини до навколишнього світу, прагнення дитини пізнавати навколишній світ”; “Пізнавальна активність дитини – це така активність, яка формується й розвивається на основі пізнавальної потреби в різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про навколишній світ” тощо.

Не зовсім відповідали науковому визначенню змісту зазначеного поняття 8 відповідей студенток (29%), наприклад: “Сутність пізнавальної активності полягає в певних психічних процесах дошкільників, новоутвореннях, які проявляються в них щодо пізнання навколишньої дійсності” тощо.

У 4 відповідях (14%) визначення змісту досліджуваного поняття не відповідали його науковому формулюванню, наприклад: “Те, до чого діти дошкільного віку проявляють інтерес”. Тавтологічні відповіді були відсутні.

На друге запитання анкети (“Чи притаманна Вам така професійна якість, як «здатність до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку»?”) 19 студенток (68%) надали відповідь “Так, притаманна”, 9 студенток (32%) – “Не досить притаманна”. Відповідей “Не притаманна” не виявлено.

Кількісне співвідношення відповідей респондентів на третє запитання анкети (“Який рівень розвитку здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку Вам притаманний: достатній, не зовсім достатній, недостатній (необхідне підкреслити)”) було таким: достатній рівень констатували 9 студенток (32%), не зовсім достатній – 10 студенток (36%), недостатній – 9 студенток (32%).

Висновки. Таким чином, у статті визначено актуальність проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку, окреслено її теоретико-методичні засади, уточнено основні поняття дослідження. У роботі проаналізовано результат анкетування майбутніх фахівців дошкільної освіти стосовно розуміння ними сутності основного поняття дослідження та визначення власного рівня розвитку здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Аналіз результатів анкетування студенток на констатувальному етапі експерименту свідчить про актуальність проблеми дослідження. Так, майже половина студенток має розуміння сутності досліджуваного поняття, яке не зовсім або зовсім не відповідає його науковому визначенню; значна кількість студенток визначає рівень розвитку власної здатності до формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку як не зовсім достатній або недостатній.

Подальшого вивчення потребує психолого-педагогічний супровід формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку, а також підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування зазначеної якості.

Використана література:

1. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
2. Кулачківська С. Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника. Психічний розвиток дитини-дошкільника : навчальний посібник для педагогів. Київ : Світоч, 2004. 75 с.
3. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3–6.
4. Ладивір С. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. Запоріжжя : ЛПДС, 2003. 44 с.
5. Лозова В. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
6. Конспект лекцій з дисципліни “Педагогіка та психологія вищої школи” / уклад. Л. Маркіна. Дніпро : ДДУВС, 2016. 70 с.
7. Психологічний словник / уклад. : О. Сергєєнкова, В. Синявський ; за ред. Н. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
8. Садова Т., Рудакова А. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 10.1(50.1). С. 49–52.
9. Стадник Г. Розвиток пізнавальної активності дошкільників в сім'ї : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 124 с.
10. Суржанська В. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2004. 19 с.
11. Ткачук Т. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 23 с.
12. Товкач І. Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 308 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
14. Шамова Т. Активізація учення школьників. Москва : Педагогіка, 1982. 208 с.
15. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

References:

1. Kostyuk, H. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhični rozvytok osobystosti* [Educational process and mental development of personality]. Kyiv: Radianska shkola, 608 p. [in Ukrainian].
2. Kulachkivska, S. (2004). *Vikovi aspekt psykhičnogo rozvytku dytyny doshkilnyka. Psykhični rozvytok dytyny-doshkilnyka: navchalnyi posibnyk dlia pedahohiv* [Age aspect of mental development of a preschool child. Mental development of a preschool child: textbook for teachers]. Kyiv: Svitoch, 75 p. [in Ukrainian].
3. Ladyvir, S. (2006). *Piznavalna aktyvnist starshykh doshkilniat: indyvidualni osoblyvosti* [Cognitive activity of senior preschoolers: individual features]. *Doshkilne vykhovannia*, no. 11, pp. 3–6 [in Ukrainian].
4. Ladyvir, S. (2003). *Piznavalnyi rozvytok starshoho doshkilnyka* [Cognitive development of the senior preschooler]. Zaporizhzhia: LIPS, 44 p. [in Ukrainian].
5. Lozova, V. (2000). *Tsilisnyi pidkhid do formuvannia piznavalnoi aktyvnosti shkolariv* [A holistic approach to the formation of cognitive activity of students]. Kharkiv: OVS, 164 p. [in Ukrainian].
6. Markina, L. (2016). *Konspekt leksii z dysypliny “Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly”* [Synopsis of lectures on the subject “Pedagogy and Psychology of Higher Education”]. Dnipro: DDUVS, 70 p. [in Ukrainian].
7. Pobirchenko, N. (ed.) (2007). *Psykholohichni slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].
8. Sadova, T., Rudakova, A. (2017). *Formuvannia piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv yak psykholoho-pedahohichna problema* [Formation of cognitive activity of preschoolers as a psychological and pedagogical problem]. *Molodyi vchenyi*, no. 10.1(50.1), pp. 49–52 [in Ukrainian].
9. Stadnyk, H. (2015). *Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv v simi* [Development of cognitive activity of preschoolers in the family]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 124 p. [in Ukrainian].
10. Surzhanska, V. (2004). *Tvorchi zavdannia yak zasib formuvannia piznavalnoi aktyvnosti starshykh doshkilnykiv* [Creative tasks as a means of forming the cognitive activity of senior preschoolers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].
11. Tkachuk, T. (2004). *Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti ditei doshkilnogo viku u spilkuванні z vykhovatelem* [Development of cognitive activity of preschool children in communication with the educator]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 23 p. [in Ukrainian].
12. Tovkach, I. (2017). *Indyvidualni osoblyvosti piznavalnoi aktyvnosti starshykh doshkilnykiv* [Individual features of cognitive activity of senior preschoolers]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 308 p. [in Ukrainian].
13. Shynkaruk, V. (ed.) (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys, 742 p. [in Ukrainian].
14. Shamova, T. (1982). *Aktivizatsiya ucheniya shkolnikov* [Activation of teaching of schoolchildren]. Moscow: Pedagogika, 208 p. [in Russian].
15. Shapar, V. (2007). *Suchasnyi tлумачnyi psykholohichni slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor, 640 p. [in Ukrainian].

Ponomarenko T. O., Kuzina O. T. Cognitive activity of preschool children as a phenomenon of scientific research

One of the current problems of modern domestic preschool education – the formation of cognitive activity of preschool children is considered in the article. The emphasis is placed on the importance of preschool age as a unique period of a child's development, the formation of its cognitive activity, which leads to successful socialization and adaptation to the conditions of a rapidly changing society. The theoretical and methodological substantiation of the researched problem is determined. On the grounds of the determination of the theoretical and methodological foundations of the study, we specify the content of the definitions “activity”, “cognitive activity”, “cognitive need”, “cognitive performance”, “cognitive interest”, which complement each other and help to reveal the essence and features of the basic concept of research – “cognitive activity of preschool children”. The essence of this concept is clarified as a quality of personality that develops on the basis of children's cognitive needs in various activities and determines children's acquisition of social experience gained by mankind, a holistic view of the environment

and ways of activity and it is actualized as cognitive activity. On the grounds of the analysis of the results of a number of studies, the indicators of the level and features of the development of the studied quality are outlined: interest in the content and the process of activity; the desire to assimilate information about the environment and master certain ways of activity; mobilization of moral and volitional efforts to achieve the goal of cognitive activity; emotional attitude to the environment (admiration, disappointment, surprise – that is, the variety of emotional states caused by the components of the environment); initiative; originality. The content of the questionnaire has been developed as one of the methods of scientific research used at the ascertaining stage of the research. On the basis of generalisation of the results of the questionnaire the urgency of the researched problem is confirmed (almost half of future preschool specialists have an understanding of the concept which does not correspond to its scientific definition; a significant number of students determine the level of development of their ability to form cognitive activity of preschool children not sufficient enough or insufficient). The directions of further scientific study of the researched problem are determined: psychological and pedagogical support of formation of cognitive activity of preschool children and training future specialists of preschool education for formation of researched quality.

Key words: activity, cognitive activity, cognitive activity of preschool children, preschool institution, cognitive need, cognitive performance, cognitive interest, curiosity.

УДК 378.126

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.33>

Резунова О. С., Передерій О. Л.

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЙОГО ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному освітньому просторі найбільшою цінністю визнається такий педагог, який здатний до саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності, уміє адаптуватися до мінливого середовища, швидко оновлювати та нарощувати компетентності, вільно орієнтуватися в інформаційних потоках.

У статті актуалізовано проблему підвищення якості професійної готовності викладачів до інноваційної педагогічної діяльності через формування їхньої педагогічної самоефективності.

Розглянуто наукові концептуальні напрями визначення сутності феноменів “самоефективність” та “педагогічна самоефективність”. Так, самоефективність є здатністю людини змінювати себе, свою поведінку та досягати бажаного результату з найменшою витратою особистих та інших ресурсів, а педагогічна самоефективність виявляється в готовності та здатності викладача мобілізувати сукупність особистісних якостей, кваліфікаційних знань, умінь і методичної майстерності з метою досягнення оптимальних результатів у педагогічній діяльності.

Обґрунтовано доцільність формування педагогічної самоефективності викладачів, адже викладачі з більш високим рівнем самоефективності мають вищий рівень інноваційного викладання та вміння застосовувати креативні підходи в педагогічній діяльності.

Представлено основні фактори, які, на думку науковців, мають найбільший вплив на формування досліджуваного конструкту, а саме: минулий досвід успіхів і невдач, контроль за своїми професійно спрямованими діями, спостереження за професійними досягненнями інших педагогів, вербальне переконання, самооцінку та саморегуляцію, емоційний стан.

Виявлено значення педагогічної самоефективності для досягнення продуктивності педагогічної діяльності та успішності просування викладачів до педагогічного ідеалу. Таким чином, попит на вискоелективних педагогів, які можуть коректно оцінювати власні здібності, можливості й результати своєї педагогічної діяльності, буде зростати кожного року.

Ключові слова: самоефективність, педагогічна самоефективність, інноваційна професійна діяльність, викладач.

Сучасна глобальна економічна й соціальна криза, спричинена світовою пандемією, виявила, що значна частина населення не здатна адаптуватися до нових реалій, відчуває брак особистісних ресурсів, не має розвинутих навичок саморегуляції, самопідтримки та самоконтролю.

Нові суспільні виклики потребують переосмислення ролі педагога як наставника, керівника, фасилітатора, консультанта, медіатора знань, вимагають удосконалення його професійних якостей і фахової майстерності. У сучасному освітньому просторі найбільшою цінністю визнається такий педагог, який здатний до саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності, уміє адаптуватися до мінливого середовища, швидко оновлювати й нарощувати компетентності, вільно орієнтуватися в інформаційних потоках. Сучасний викладач має відчувати, що потрібно постійно змінюватися та вдосконалюватися, працювати над собою, щоб бути здатним досягати поставлених цілей із найменшими затратами часу й ресурсів.

Феномен самоефективності особистості знайшов відображення в дослідженнях А. Бандури, О. Богатирьової, І. Брунової-Калісецької, Т. Брайан, Н. Водоп'янової, М. Гайдар, Т. Гордєєвої, А. Деркач, П. Друкера, М. Єрусалема, В. Зазикіна, Д. Зіглера, Дж. Капрара, С. Кові, Т. Кремешної, Р. Кричевського, Т. Марцинковської, Д. Маддукса, Д. Майерса, М. Остроушко, Дж. Олівера, Л. Первин, Ф. Пажерас, М. Ридигера, Д. Сервона, Р. Фреджера, Е. Фройнда, Д. Шапошник-Доменської, Р. Шварцера, М. Шеєра та інших учених.